

Visoko obrazovanje i tržište rada u BiH

Nusreta Đonlagić, Mirsad Đonlagić

SAŽETAK: Institucije visokog obrazovanja u BiH su danas suočene sa brojnim izazovima u realizaciji svoje temeljne misije, a to je educiranje kvalitetnih i stručnih završenih studenata u svim naučnim oblastima. Nepostojanje strategije razvoja visokog obrazovanja na državnom nivou, kao i disperzija ingerencija za razvoj visokog obrazovanja na kantonalnim nivoima u Federaciji BiH, te nepostojanje strateških opredjeljenja niti na ovim nivoima, predstavlja legalni okvir u kojem djeluju institucije visokog obrazovanja u BiH. Istovremeno, nisu definirana ni strateška opredjeljenja ni pravci ekonomskog razvoja niti su usklađeni sa realizacijom studijskih programa na univerzitetima u BiH. Potrebe tržišta rada se definiraju na osnovu trenutnog broja nezaposlenih na berzi rada, ne ulazeći u detaljniju elaboraciju da li su to studenti javnih ili privatnih univerziteta i bez bilo kakve stručne prognoze kretanja potrebnih stručnih profila za određeni period koji bi obuhvatio bar dužinu jednog ciklusa edukacije. Na osnovu takvih ad hoc pokazatelja definira se upisna politika na javnim univerzitetima, a istovremeno osnivači javnih univerziteta, a to su lokalne vlade, daju saglasnosti za otvaranje privatnih visokoobrazovnih institucija koje najčešće educiraju već postojeće studijske programe, najčešće u oblasti društvenih i humanističkih nauka, za kojima na berzi rada nema adekvatne potražnje, što za posljedicu ima povećanje stope nezaposlenosti usljed akumuliranja broja nezaposlenih diplomanata, ali i smanjenje upisnih kvota (samo) na javnim univerzitetima. Imajući u vidu značaj visokog obrazovanja kao generatora društvenog razvoja ali i specifičnosti njegovog razvoja u BiH, u radu je dat pregled reformskih ciljeva za povećanje zapošljivosti u EU, ali i u BiH, kao i trendovi promjena na tržištu rada i nekompatibilnosti studijskih programa u BiH. Na primjeru Tuzlanskog kantona dat je pregled odabranih pokazatelja (kretanje stope nezaposlenosti i obrazovne strukture, demografskih pokazatelja i ostalih pokazatelja) kao indikatora upisne politike.

Ključne riječi: *visoko obrazovanje, tržište rada, upisna politika*

Higher Education and Labour Market in B&H

ABSTRACT: Institutions of higher education in BiH today are faced with many challenges in the implementation of its core mission, which is the education of quality and professional graduates in all fields of science. Lack of strategy for the development of higher education at the state level, as well as dispersion of responsibilities for the development of higher education at the cantonal level in the Federation of Bosnia and Herzegovina, and not existence of strategic decisions even at these levels, presents the legal framework within which higher education institutions operate in BiH. At the same time, strategic commitments or directions of economic development are not defined and aligned with the realization of study programs at universities in BiH. The labour market needs are defined based on the current number of unemployed in the labour market, without going into more detailed analysis whether they are students of public or private universities and without any expert forecasts of movement of necessary professional profiles for a certain period which would include at least the length of one cycle of education. On the basis of such ad hoc indicators, admissions policy at public universities is defined, while the founders of public universities, namely local governments, give consent for the opening of new private higher education institutions that usually educate existing study programs, mostly in the field of social sciences and humanities, for which on the labour market does not have adequate demand, which results in an increase of unemployment rate due to the accumulation of the number of unemployed graduates, and at the same time governments propose the reduction of the enrollment quotas (only) at public universities. Given the importance of higher education as a generator of social development, the paper gives an overview of the reform aims defined to increase employability in the EU, but also in Bosnia and Herzegovina, as well as the trends of changes in the labour market and incompatibility of study programs in Bosnia and Herzegovina. The example of the Tuzla Canton provides an overview of some selected indicators (movement in the unemployment rate and the educational structure, demographic indicators) of enrollment policy.

Keywords: *higher education, labor market, enrollment policy*

UVOD

Društveni kontekst u kojem djeluju institucije visokog obrazovanja u BiH je kompleksan i

organizaciono i po pitanju disperzije ingerencija na različitim nivoima vlasti. Nepostojanje strategije razvoja visokog obrazovanja na državnom nivou, pa ni u pojedinim kantonima, koordinacijska uloga federalnog

nivoa vlasti, entitetske ingerencije za visoko obrazovanje u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, dovoljno govori o kompleksnosti harmonizacije visokoobrazovnih procesa u BiH.

Od visokog obrazovanja se očekuje da educiranjem kvalitetnog stručnog kadra doprinese razvoju privrede, inovativnosti, poduzetništva i sveukupnog društvenog razvoja. I upravo korelacija visoko obrazovanje privreda društvo predstavlja međusobno povezane i zavisne segmente sa definiranim inputima i output ima ponude i potražnje.

U dobro organiziranim društvima strategije ekonomskog razvoja su direktno povezane sa strategijama svih nivoa obrazovanja, pa i visokog obrazovanja, a društveni benefit se ogleda u izbalansiranoj „ponudi“ završenih studenata iz visokoobrazovnih institucija i „potražnji“ educirane radne snage na tržištu rada, odnosno kod privrednih i društvenih subjekata. Da bi se proširila baza znanja i potstakao napredak, od sve većeg broja evropskih građana se traži diploma visokog obrazovanja. Strategija EU 2020, sa ciljem od 40% diplomiranih do 2020. godine, kao i Plan modernizacije visokog obrazovanja, usmjereni su na povećanje broja studenata (European Commission [EC], 2016).

Zapošljavanje ima glavnu ulogu u strategiji refor visokog obrazovanja, koju je definirala Evropska Komisija (EC, 2011) kao i u strateškim dokumentima (EC, EACEA i Eurydice, 2014) i Obrazovanje i podučavanje 2020 (EC, 2016). Vijeće Evrope je usvojilo „benčmark“ po kom do 2020 g. procenat završenih diplomaca (20-34 god) treba biti najmanje 82%.

U Bolonjskom procesu se pod terminom „zapošljivost“ podrazumijeva „sposobnost diplomanata da dobiju adekvatno prvo zaposlenje, ili da se samo zaposli, da zadrži zaposlenje i da bude sposoban da se snađe na tržištu rada (European Higher Education Area [EHEA], 2015). Nažalost, kod nas ne postoji kontinuirano praćenje niti ozbiljnije studije odnosa visokog obrazovanja i tržišta rada, kao ni strateški pravci razvoja visokog obrazovanja usklađeni sa projekcijom razvoja pojedinih privrednih sektora, tako da se upisne kvote univerzitetima uglavnom baziraju na ad hoc procjenama kretanja na tržištu rada.

U posljednjih deset godina sektor visokog obrazovanja u BiH doživljava ekspanziju, posebno privatnih visokoškolskih ustanova, tako da danas djeluje 47 visokoškolskih institucija, od čega je 10 javnih i 37 privatnih, a studentima se nudi više od 1600 studijskih programa (Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovina [HEA], 2015). Broj završenih diplomanata je znatno veći od broja raspoloživih radnih mjesta, tako da kontinuirano raste broj nezaposlenih sa visokoškolskim diplomama.

Postoji neusklađenost između ponude i potražnje na tržištu rada, što je rezultat neadekvatne koordinacije ekonomskog planiranja i obrazovnog sistema, nedostatka koordinacije između poslodavaca i obrazovnih institucija, kao i nemogućnosti službi za zapošljavanje da usklade potrebe poslodavaca i onih koji traže posao, kao i da pruže profesionalnu orijentaciju i savjetodavne usluge (Halilbašić, Domljan, Oruč, & Balavac, 2015).

ANALIZA BROJA STUDENATA I NEZAPOSLENOSTI ZAVRŠENIH DIPLOMANATA

Upravljanje razvojem visokog obrazovanja zahtijeva analiziranje osnovnih indikatora vezanih za obrazovanje (broj upisanih učenika u osnovne i srednje škole, struktura upisanih po vrstama škola, i sl.), uvažavanje demografskih trendova (stope nataliteta, migracija stanovništva, prosječna primanja itd.), trendove na tržištu rada (prvenstveno predviđanje potreba poslodavaca za određenim zanimanjima u narednim godinama itd.), donesene strategije razvoja regija sa prioritarnim sektorima u koje će se investirati, uvažavanje trendova u visokom obrazovanju i nauci i druge indikatore.

U školskoj 2015/16. g. na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući i integrisane studije, u zimski semestar je upisano 105.299 studenata, od toga je 94.090 studenata upisano na sve godine studija, a 11.209 su apsolvanti (Agencija za statistiku BiH [BHAS], 2016a). U 2015. godini je diplomiralo/završilo akademske ili strukovne studije 15.974 studenata, što je za 5,6% manje u odnosu na školsku 2014. godinu. Prema službeno objavljenoj statistici Agencije za statistiku BiH za 2016. godinu, evidentan je trend pada broja diplomiranih studenata u BiH.

Pored toga, i broj studenata koji se upisuju na univerzitete je u kontinuiranom padu, a uvažavajući i negativne stope prirodnog priraštaja te migraciju stanovništva taj broj će i dalje padati, što će se odraziti i na Tuzlanski kanton posebno. Prema statističkim podacima, u BiH je ukupno rođeno 8.380 djece manje u 2015. godini (BHAS, 2016a). Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku evidentan je i pad broja odjeljenja u srednjim školama na području FBiH unazad 5 godina, te se očekuje nastavak tog trenda (Federalni zavod za statistiku FBiH [FZS], 2016). Fokusiramo li se samo na Tuzlanski kanton, analizirajući ukupan broj učenika po vrstama škola evidentno je da postoji interes za društvene nauke, kao i da je evidentan porast interesovanja za medicinske škole i za tehnička usmjerenja. Budući na negativna demografska kretanja i migracijske tokove, postoji opasnost da bi restriktivne upisne politike za visoko obrazovanje mogle rezultirati opasnim posljedicama i za privredu i za društvo u cjelini a posebno za sektor visokog obrazovanja (javne ustanove) čije su vlade kantona osnivači.

S druge strane, u javnosti je vrlo često prisutna teza o tome da na „biro“ ima previše kadra sa visokom stručnom spremom, što se posebno inputira javnim univerzitetima. U Tabeli 1. dat je pregled stope nezaposlenosti za BiH i FBiH po stepenu stečenog obrazovanja, gdje je evidentno da je najviše nezaposlenih zapravo sa srednjom stručnom spremom u BiH, a u FBiH sa osnovnim obrazovanjem. Uprkos tome, ipak je evidentan porast broja nezaposlenih sa visokom stručnom spremom, kao naprimjer u Tuzlanskom kantonu (Slika 1) (FZS, 2016).

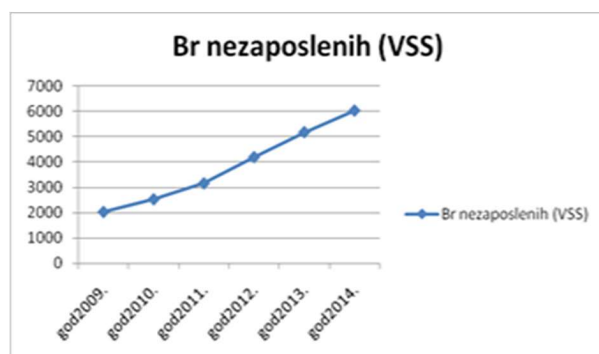
U strukturi nezaposlenih u BiH 20,3 % su lica sa diplomama visokoobrazovnih institucija, a sa većim procentom su nezaposleni sa nižim kvalifikacijama, što je trend i na federalnom nivou, ali i u Tuzlanskom kantonu (BHAS, 2016b). Ako se analizira trend unutar jedne godine, nakon okončanja

akademske godine dolazi do blagog povećanja broja nezaposlenih sa VSS, što je i normalno obzirom na to da se nakon okončanja studija prijave na „biro“, ali i da se taj broj u toku godine smanjuje, te da se okvirno dvije trećine diplomanata zaposli u toku godine što

znači da se ne zadrže na birou niti godinu dana (kratkoročna nezaposlenost), što potvrđuje generalnu tezu da se visokoobrazovan kadar kraće zadržava na tržištu rada i ima više potencijala za zapošljivost u odnosu na niže kvalifikacione strukture.

	Ukupno			Muški			Ženski		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Ukupno	27,5	27,7	25,4	25,2	25,8	22,5	31,2	30,7	30,
Osnovna škola	30,2	27,3	25,6	27,9	27,0	24,1	33,1	27,8	27,5
Srednja škola	28,9	30,0	26,6	26,3	27,2	23,6	33,9	35,0	32,6
Viša,visoka škola,magisterij, doktorat	19,3	18,4	20,3	16,2	15,9	14,8	22,2	20,9	25,6

Tabela 1. Pregled stope nezaposlenosti po najvišoj završenoj školskoj spremi u Bosni i Hercegovini

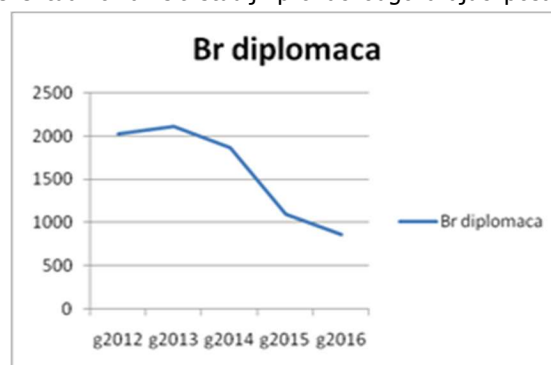

Slika 1. Trend porasta nezaposlenih sa VSS u TK za period 2009-2014g

Postoji međuzavisnost između nivoa obrazovanja i zaposlenosti: što je veći nivo obrazovanja veće su i šanse za pronaći zaposlenje. Značajne varijacije u stopama zaposlenosti među različitim obrazovnim grupama ukazuju na značaj obrazovanja i vještina kod pronalaska posla i pristupa tržištu rada (Halilbašić et al., 2015). U proteklih nekoliko godina je evidentan pad broja diplomanata, pa je od 2012. godine do prošle godine taj broj skoro tri puta manji (2012. godine - 2015 diplomanata, a 2016. godine - 861 diplomant), a ako se taj trend zadrži i naredne 4 godine i smanjenje bude približno istim tempom, mogu se donijeti zaključci i posljedice ovog negativnog trenda i na razvoj visokog obrazovanja i za razvoj društva u cjelini (BHAS, 2012). Ako se analizira broj upisanih studenata na univerzitetima u Federaciji BiH evidentno je stanje u kojem je najveći interes za fakultete društvenog i humanističkog usmjerenja, kao i fakulteti medicinskih i zdravstvenih nauka. Taj trend je prisutan unazad nekoliko godina, ali je evidentan i pad ukupnog broja prvi puta upisanih studenata u istom periodu, kao i veliki broj imatrikulanata (koji su studenti koji nisu uspjeli okončati studij godinu dana nakon odslušane zadnje godine studija), što predstavlja indikator uspješnosti studija (FZS, 2012).

Visokoobrazovni sistem produkuje znatno više diplomanata u odnosu na potrebe tržišta rada, što dovodi do povećanja stope nezaposlenosti diplomanata. Mnogi koji završe studije i diplomiraju suočeni su sa perspektivom nezaposlenosti, a i oni koji nađu zaposlenje, njihovi poslovi ne odgovaraju području studija ili nivou kvalifikacija. Procenat završavanja studija se kreće oko 48% a procenat

vertikalno podudarnih diplomanata od 47% i sa procentom zapošljivosti diplomanata od 50% , može se reći da je unutarnja efikasnost združenog sistema visokog obrazovanja i tržišta rada (HELM sistem) ekstremno niska, oko 11% (EC, 2016). Drugim riječima to znači, da na svakih sto studenata koji ulaze u sistem u jednoj godini, može se očekivati da će samo 11 eventualno završiti studij i pronaći odgovarajući posao.

Slika 2. Pregled smanjenja broja diplomaca u TK u periodu 2012- 2016 g.

Visokoobrazovne institucije daju previše diplomanata u odnosu na broj poslova koji se nude. Iako je procenat nezaposlenih diplomanata ispod prosjeka za radnu snagu, procenat nezaposlenih novih diplomanata , koji su dobili diplome nakon 2010. godine , smatra se da je 39%. Svake godine upiše se oko 35.000 studenata u prvi ciklus studija , na 18 akreditiranih i 29 neakreditiranih institucija visokog obrazovanja. U akademskoj godini 2013/2014, 42% studenata je upisalo humanističke, društvene nauke, biznis i pravo (tzv HSS predmeti), dok je 28% upisalo prirodne nauke, tehnologiju, inženjstvo i matematiku [tzv. STEM predmeti] (EC, 2016).

Pretpostavlja se da oko 16.000 do 18.000 studenata završe svoje studije svake godine. Godišnji omjer broja završenih prema broju upisanih studenata je relativno nizak i kreće se oko 48%. Moguće objašnjenje za ov nalazi se u tradiciji većeg ponavljanja ispita i visokoj stopi napuštanja studija (engl. Drop out rate).

Previše studenata diplomira u uskom opsegu naučnih područja, kao što su društvene nauke , na šta otpada oko 28% svih završenih studenata od 2013/2014, ali pokazuju relativno veliku zapošljivost, to jest kraće se zadržavaju na tržištu rada. Ovo posebno dolazi do

izražaja sa otvaranjem privatnih visokoškolskih ustanova koje uglavnom nude studijske programe u oblasti humanističkih i društvenih nauka.

U 2015. godini je bilo zaposleno 145.000 diplomanata, što predstavlja 17% od svih zaposlenih. Ovo je znatno ispod procenta u EU od 33,3% zaposlenika sa diplomom visokog obrazovanja. Učešće stanovništva sa univerzitetskom diplomom je najveće u starosnoj grupi 25-34 godine što je rezultat povećanog upisa na univerzitate mladih ljudi u posljednjih nekoliko godina. Ovo je generalno dobar znak, ali bi trebao biti usklađen sa potrebama tržišta rada kako bi se izbjegao fenomen "preeducirane nezaposlenosti" (Domljan, 2013). Stopa nezaposlenih mladih ljudi od 15-24 godine starosti je bila izuzetno visoka od 62%, dok je ta stopa za EU u 2015. godini bila 20%, a u Grčkoj 49%. Procjenjuje se da je stopa nezaposlenosti diplomanata posljednje generacije 38,6%, što je znatno više od ukupne stope nezaposlenosti. U posljednjim godinama je porastao procenat zapošljavanja završenih studenata u sektorima procesnog inženjstva, informisanja i komunikacionih tehnologija. Srednja i mala preduzeća pokazuju intenzivniju potražnju za završenim studentima u odnosu na veće kompanije, tako da se smatra da će mali i srednji biznisi činiti okosnicu zapošljavanja diplomanata u budućnosti. Sadašnje politike tržišta rada se fokusiraju na smanjenju troškova radne snage za poslodavce, kao i na promjene zakona u vezi procesa zapošljavanja i otpuštanja sa posla, ali politika tržišta rada treba da se fokusira na kreiranju dodatnih visoko kompetentnih i dobro-plaćenih poslova u ovim sektorima koji imaju potencijal rasta (Halilbašić et al., 2015).

POVEZANOST SISTEMA VISOKOG OBRAZOVANJA, POSLODAVACA I TRŽIŠTA RADA

U okviru Izvještaja Evropske Komisije (From University to Employment; Higher Education Provision and Labour Market Needs In the Western Balkans) realizirana je studija u 2015. godini u okviru koje su anketirani završeni diplomanti, poslodavci, menadžmenti visokoobrazovnih institucija, asocijacije poslodavaca, privredne komore i ministarstva, data je analiza postojećeg stanja i uloga svih aktera u visoko-obrazovnom procesu i zapošljivosti završenih diplomanata (EC, 2016).

Da bi sistem visokog obrazovanja dao veći doprinos izgradnji humanog kapitala, kompetitivnosti i rastu BH ekonomije, neophodne su značajne reforme sistema visokog obrazovanja i tržišta rada, kao i bolja saradnja između poslodavaca i institucija visokog obrazovanja. Studija Evropske Komisije je pokazala da se metode podučavanja na bosanskohercegovačkim univerziteti baziraju na teoretskom gradivu i na zastarjelim kurikulumima, te da nedostaje više praktične obuke u toku studija. Istraživanje završnih studenata u okviru studije je pokazalo da se zadovoljstvo studenata znanjem koje im se nudi može poboljšati, i to: angažovanjem boljih profesora, uključivanjem prakse u radnom okruženju ili praktične naobrazbe u nastavnom programu, izvođenje nastave u manjim grupama, a ne u velikim učionicama. Više od dvije trećine diplomanata je izrazilo da bi korištenje boljih metoda podučavanja

značajno poboljšalo šanse za dobivanje posla nakon diplomiranja.

Prema mišljenju anketiranih poslodavaca, evidentan je nedostatak saradnje visokoobrazovnih institucija i biznis sektora u procesu reforme kurikuluma i angažovanja u akademskom procesu, no ipak poslodavci smatraju da bi intenzivnija saradnja omogućila im da zapošljavaju diplomirane studente sa adekvatnim vještinama (Synthesis Report-EC (EC, 2016).

Poslodavci su nezadovoljni sa vještinama i kompetencijama diplomanata. Oni smatraju da su nedovoljno razvijene interaktivne vještine, kao što su organizacijske vještine, analitičke vještine i vještine rješavanja problema i vještine donošenja odluka, kao i kognitivne vještine, kao što su stručne vještine i vještine poznavanja stranih jezika. Poslodavci često preferiraju diplomante sa radnim iskustvom. Inicijative vlasti na uvođenju prakse u završnoj godini studija su često propadale usljed nedostatka interesa privatnih poslodavaca da obezbijede praksu u završnoj godini studija. Studija je pokazala da mnogi završeni diplomanti nadju posao i imaju posao koji je u skladu sa područjem studija (64% diplomanata) ili u skladu sa nivoom kvalifikacije (53%).

Saradnja između institucija VO i poslodavaca

Najčešći oblici saradnje su kod dizajna kuriku razvoja i realizacije studijskih programa, kod obavljanja prakse, u realizaciji programa mobilnosti, kontinuirane edukacije i cjeloživotnog učenja i edukacije o poduzetništvu. Istraživanje je pokazalo da postoji nizak nivo saradnje između poslodavaca i univerziteta. Vlasti trebaju igrati ulogu nezavisnog katalizatora koji treba da podrži razvoj kooperacijskih odnosa na dobrobit univerziteta i poslodavaca (EC, 2013).

Završeni studenti pri ulasku na tržište rada su suočeni sa nedostatkom pomoći od formalnih institucija, kao što su karijerni servisi unutar univerziteta i javni zavodi za zapošljavanje izvan univerziteta. Usljed niske potražnje za diplomantima u privatnom sektoru, javni sektor predstavlja glavnog poslodavca. Smatra se da univerziteti educiraju studente sa teoretskim znanjem a da nedostaju opšte i specifične vještine. Sa smanjenjem ovog disbalansa u vještinama diplomanata, povećala bi se zapošljivost. To je u skladu sa strategijom vještina OECD-a, koja predviđa sticanje vještina kroz obrazovni proces i sisteme praktične obuke, ali i stimuliranje potražnje na tržištu rada za vještinama stečenim na visokoobrazovnim institucijama i njihovo uključivanje u radna mjesta (OECD, 2012). Zastarjeli obrazovni sistem djelimično objašnjava velike disbalanse u nivou interaktivnih vještina. Ovo je vrlo važno konstatirati da bi se moglo intervenisati jer će budućii poslovi zahtijevati posjedovanje više ne-rutinskih, interaktivnih vještina (WorldBank, 2015).

PROGNOZA BUDUĆE POTRAŽNJE ZA ZAVRŠENIM STUDENTIMA - OSNOVA VISKOBRZOVNE UPISNE POLITIKE

Zbog neefikasnosti u usklađivanju ponude sa potražnjom rada, nedostatka prilika za cjeloživotno učenje i zaostajanje u stopama upisa i postignutog nivoa obrazovanja, ljudski kapital u BiH nije dovoljno

iskorišten. Osim toga, smatra se da je kvalitet obrazovanja pogoršan za vrijeme tranzicije i da je došlo do promjene u fokusu sa usvajanja praktičnih vještina traženih na tržištu rada na postizanje nedovoljno prepoznatljivih kvalifikacija (Halilbašić et al., 2015).

U cilju identifikiranja budućih potreba za završenim visokoobrazovnim kadrom u budućnosti, vrši se prognoziranje, primjenom različitih metodologija, da bi se predvidjele promjene potreba tržišta rada. U okviru istraživanja Evropske komisije, kao i mogućih potreba za diplomantima u BiH po naučnim oblastima, studija je obuhvatila period do 2018. g. (EC, 2016). Metodologija prognoze je u skladu sa EU Skills Panorama (2015), gdje se identifikira „potreba proširenja“ i „potreba zamjene“ uvažavajući projektovani ekonomski rast, odlazak u mirovinu i migracijske procese. Prema navedenoj prognostičkoj metodologiji ukupna godišnja potražnja za novim diplomantima u BiH bi porasla od 7400 u 2015. godini na oko 11.000 u 2018. godini, što je ispod stvarnog broja završenih studenata koji izlaze iz visokoobrazovnog sistema, ali u isto vrijeme i broj završenih diplomanata je veći u odnosu na poslove koji se nude za njih na tržištu rada, to jest prisutan je disbalans u ponudi i potražnji na tržištu rada.

Promjene u potražnji za diplomantima na privrednom, sektorskom, nivou imaju direktne implikacije na upisnu politiku na visokoobrazovnim institucijama. U studiji Evropske komisije su korišteni podaci anketiranja završenih studenata da bi se procijenila matrica transformacije koja povezuje sektore u kojim su završeni studenti zaposleni i naučna područja njihovih studija (EC, 2016).

Scenario A - status quo

Kao „benchmark“ za prognozu potražnje za diplomantima po određenom području studija za period 2015/2018 je uzeta 2014. godina, a u 2018. godini se smatra da će postojati višak od preko 8000 novih diplomanata i ukupna potražnja u svakoj godini očekuje se da će biti ispod stvarne ponude (tzv. „Scenario A-status quo“). U okviru studije su date i smjernice visokoobrazovnim institucijama kako koriguju da bi postigle bolji balans između ponude i potražnje završenih diplomanata. Analiza je pokazala da se očekuje kontinuirana i velika ponuda diplomanata u 2018. godini u skoro svim naučnim područjima obrazovanja (humanističkim, umjetničkim naukama, društvenim naukama, inženjstvo, mašinstvo, građevinarstvo, zdravstvene nauke).

Konstatirani su nedostaci vještina u područjima nauka o biznisu, administracija i pravo, prirodne nauke, matematika i statistika, te je važno da se povećava ponuda diplomanata u ovim područjima u budućnosti, a da se pri tome smanji ponuda u onim naučnim područjima u kojima ima najviše nezaposlenih diplomanata. Sadašnje stanje tzv. „scenarij A - status quo“ ne uzima u obzir strukturne promjene u ekonomiji.

Scenario B

Pretpostavili se značajniji industrijski razvoj baziran na bržem razvoju sektora baziranih na primjeni znanja, tzv. „Scenario B“ u kojem bi privredni sektori: mašinstvo, građevinarstvo, informacioni i

komunikacijski sektor i drugi naučni i tehnički sektori bili podržani nizom mjera koje bi vodile do rasta sa procentom od 10% godišnje do 2018. godine, a tome javni sektori (javna administracija, obrazovanje, zdravstvo) ostaju na istom nivou, dok se za druge sektore smatra da će se razvijati istim procentom kao i u slučaju scenarija A. Kod takve industrijske politike izbalansirala bi se ponuda i potražnja, odn. predviđeni nedostatak kadra u oblastima biznisa, administracije, prava i informatike i komunikacijskih tehnologija (ICT), kao i predviđeni suvišak diplomaca sa kvalifikacijama u oblasti inženjstva, mašinstva i građevinarstva bi do 2018. godine nestao (EC, 2016).

Ova hipoteza pokazuje da sa novom industrijskom politikom koja potstiče rast i razvoj industrijskih sektora zasnovanih na znanju, može dovesti do porasta potreba za vještinama koje daje visoko obrazovanje u određenim područjima studija, a samim time zahtjeva i promjene upisne politike na univerzitetima da bi se dobila zadovoljavajuća ponuda kvalifikovanih diplomanata, ali i izbalansirala ponuda i potražnja (World Economic Forum, 2014). Potvrđuje se stav da politika visokog obrazovanja treba biti blisko povezana i integrisana u ekonomsku politiku a posebno sa ekonomskim politikama koje trebaju potaknuti i razviti kompetitivnost i produktivnost bosanskohercegovačke ekonomije.

ZAKLJUČAK

Ako se uzmu u obzir svi navedeni pokazatelji i trendovi, postavlja se pitanje da li je odgovor na njih samo primjena restriktivne politike upisa, ili treba biti redefiniрана upisna politika u skladu sa dugoročnijom prognozom koja bi uzimala u obzir i buduće projekcije razvoja pojedinih privrednih sektora, potreba poslodavaca, demografske i migracijske procese, kao i potrebu obrazovanja onih zanimanja i naučnih disciplina koje su od interesa u širem društvenom kontekstu, i koje mogu postati deficitarna ukoliko se ne primjene stimulatívne potpore realizaciji takvih studijskih programa. Ovdje posebnu ulogu imaju javni univerziteti, čiji su osnivači vlade kantona u FBiH ili entiteta u RS. Osnivači javnih visokoškolskih ustanova određuju upisnu politiku i kvote za upis na studijske programe, imajući u vidu prijedloge visokoškolskih ustanova i njihovih materijalnih i humanih kapaciteta, dok privatne visokoškolske ustanove donose svoje upisne kvote za studijske programe bazirane na finansijskom aspektu i profitu za programe koji su uglavnom identični onim koji se realiziraju i na javnim visokoškolskim institucijama. Kao rezultat ovakvog pristupa stvara se prostor za pojavu neloyalne konkurencije, dupliranja studijskih programa i hiperprodukcije diplomanata uglavnom u području društvenih i humanističkih nauka. Upisna politika je strateška politika, koja se treba prognozirati i biti u skladu sa strateškim pravcima razvoja Bosne i Hercegovine društva i odnosi se na sve visokoškolske institucije i visoko-obrazovni sektor u cjelini bez obzira da li one bile javne ili private (Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini, 2008).

Visokoobrazovne institucije i vlade bi trebale primijeniti preporuke koje su sugerirane i u analizi Evropske komisije.

- Potrebno je poboljšati kvalitet obrazovanja na visokoobrazovnim institucijama (kurikulumi se

trebaju modernizirati, metode podučavanja u kojim je student u centru pažnje, više interaktivnog učenja, primjenjenog znanja i kritičkog razmišljanja, više praktične obuke kao i finansijska sredstva za angažiranje međunarodnog akademskog osoblja.

- Povećati procenat završenih studenata; poboljšanje sistema osiguranja kvaliteta, iskorijeniti široko-rasprostranjenu korupciju, obezbijediti bolju informisanost i karijerno savjetovanje studenata.
- Nova politika razvoja privrede, koja povezuje investitore sa domaćim SME biznisima koji bi zapošljavali diplomante (posebno u proizvodnom i ICT sektoru), politike za promociju i intenziviranje R&D kroz veća ulaganja, više direktne saradnje između poslodavaca i visokoobrazovnih institucija
- Poslodavci i njihovi predstavnici (komore), trebaju identificirati nedostajuće vještine na tržištu rada, formiranje sektorskih vijeća za definiranje vještina sa ciljem poboljšanja saradnje između univerziteta i biznisa.

Ministri obrazovanja trebaju zauzeti jasan stav o zapošljivosti diplomanata putem definirane politike upisa koja primjenjuje i davanje stipendija za upis na naučna područja koja bi mogla biti deficitarna na tržištu rada u budućnosti, intenzivirati i podržavati poduzetništvo diplomanata putem start-up-a koje finansiraju vlasti, uključujući i adekvatnu obuku i podršku mentora, poboljšati efikasnost javnih službi za zapošljavanje, aktivne politike tržišta rada fokusirati na diplomante koji izlaze sa univerziteta.

LITERATURA

- Agencija za statistiku BiH. (2012). *Statistika obrazovanja*. Preuzeto sa http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicacija&view=publicacija_pregled&ids=1&id=21&n=Education
- Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovina. (2015). Lista akreditiranih VŠU BiH. Preuzeto sa http://hea.gov.ba/akreditacija_vsu/
- Agencija za statistiku BiH (2016a). *Statistika obrazovanja*. Demografija i socijalne statistike, XI(1). Preuzeto sa <http://www.bhas.ba/saopstenja/2016/OBRAZ%20bh.pdf>
- Agencija za statistiku BiH. (2016b). *Tržište rada*. Demografija i socijalne statistike. Preuzeto sa http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicacija&view=publicacija_pregled&ids=1&id=21&n=Obrazovanje

Bartlett, W., Uvalić, M., Durazzi, N., Monastiriotes, V., & Sene, T. (2016). *From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs in the Western Balkans Synthesis Report*. Brussels: European Commission.

Domljan, V. (2013). Increasing unemployment and inactivity stocks in BiH. U W. Bartlett & M. Uvalić (ur.), *The social consequences of the global economic crisis in South East Europe* (str. 49-63). London: LSEE - Research on South Eastern Europe.

EU Skills Panorama. (2014). *Skills challenges in Europe Analytical Highlight*. ICF GHK and CEDEFOP for European Commission.

European Commission, EACEA, & Eurydice. (2014). *Modernisation of Higher Education in Europe: Access, Retention and Employability*. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission. (2011). *Supporting growth and jobs-an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems*. Brussels: Autor.

European Commission. (2013). *Improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education institutions*. Brussels: Autor.

European Commission. (2016). *Strategic Framework-Education and Training 2020*. Brussels: Autor.

European Higher Education Area. (2015). National Report regarding the Bologna Process Implementation 2012-2015, B&H. Preuzeto sa http://eacea.ec.europa.eu/Education/eurydice/documents/thematic_reports/182EN.pdf

Federalni zavod za statistiku F BiH. (2016). *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini-Saopćenja*. Preuzeto sa <http://fzs.ba/index.php/publikacije/saopcenjapriopcenja/obrazovanje/>

Haliilbašić, M., Domljan, V., Oruč, N. i Balavac, M. (2015). *Dijagnoza tržišta rada*. Sarajevo: Ekonomski institut Sarajevo. Preuzeto sa http://www.fzzz.ba/doc/DIJAGNOZA_TRZISTA_RADA.pdf

OECD. (2012). *Better skills, better jobs, better lives*. Paris: Autor.

Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini. (2008). Službeni glasnik BiH, broj 63/08.

World Bank. (2015). *Rebalancing Bosnia and Herzegovina. A systematic Country Diagnostic*. Sarajevo: World Bank Group, Sarajevo.

World Economic Forum. (2014). *Matching Skills and Labour Market Needs, Building Social Partnerships for better Skills and better Jobs*. Davos-Klosters, Switzerland: Autor.

INFORMACIJE O AUTORIMA

Nusreta Đonlagić

Univerzitet u Tuzli
Prirodno-matematički fakultet
e-mail: nusreta.djonlagic@untz.ba

Mirsad Đonlagić

Parlamentarna skupština BiH
e-mail: Mirsad.djonlagic@untz.ba